

Розділ 4. Відновлення незалежності України.

Урок 1.Тема. Україна в умовах перебудови в СРСР. Міжнародна ситуація.

Урок 2. Тема. Економічне становище УРСР у період перебудови.

План

1. Зміни у політичному керівництві СРСР. Прихід до влади М.Горбачова.
2. Зміни зовнішньополітичних орієнтирів СРСР.
3. Спроби економічних реформ та її провал.

Перша половина 1980-х рр. XX ст. характеризувалася глибокими застійними явищами в радянській системі.

1980-1985 рр. у народі називали «п'ятирічкою пишних похорон», оскільки радянські партійні й державні діячі-геронтократи один за одним прощалися з грішною землею.

У 1982р. помер Л. Брежнєв.

Генеральним секретарем ЦК КПРС став Ю. Андропов, який займав цю посаду у 1982-1984рр. Ю.Андропов прийшов на цю посаду з посади голови Комітету державної безпеки (КДБ), який займався переслідуванням дисидентського руху та інших проявів «антирадянської діяльності». Андропов вжив деяких заходів по стабілізації ситуації в країні, але вони не дали очікуваних результатів:

- ініціював антикорупційну кампанію
- заходи щодо зміцнення дисципліни,
- намагався адміністративно-чекистськими методами зупинити кризові явища

Після смерті Ю.Андропова протягом 1984-1985 рр. Генеральним Секретарем ЦК КПРС був К.Черненко, який обійняв посаду, будучи 72-річним «юнаком» (привіт, геронтократіє!)).

Він,будучи хворою людиною, більше часу проводив у лікарняній палаті, ніж за вирішенням державних справ. 10 березня 1985р. К. Черненко помер.

Наступного дня на посаду Генерального Секретаря ЦК КПРС було обрано Михайла Сергійовича Горбачова, з іменем якого пов'язана епоха перебудови в СРСР та розпад радянської імперії.

Перебудова – період в історії СРСР-УРСР, який тривав протягом 1985-1991рр. і характеризувався спробою радянського керівництва провести системні реформи (тобто реформувати всі сфери життя суспільства: економічну,політичну, соціальну, змінити зовнішньополітичні орієнтири)

Причини перебудовчих процесів

- Стагнація в економіці, наростання науково-технічного відставання від Заходу, провали в соціальній сфері.
- Політична криза, яка виразилася у розкладанні керівництва, в його нездатності забезпечити економічний прогрес, у зрощенні партійно-державної номенклатури з ділками тіньової економіки та злочинністю, що призвело до формування в середині 1980-х рр. стійких мафіозних угруповань.
- Апатія та негативні явища в духовній сфері суспільства.
- Прихід до керівництва країни молодих політиків (М. С. Горбачов, М. І. Рижков, О. М. Яковлев, Е. А. Шеварнадзе), які не тільки прагнули зміцнити власну владу, а й виступали за оновлення держави та суспільства.

Зміни у зовнішній політиці СРСР

Після приходу до влади М. Горбачова в Москві почали розуміти, що серйозна зовнішня політика неможлива без взаємних поступок.

«Перебудова» в СРСР сформувала **«нове політичне мислення»** його керівників:

- воно полягало в пріоритеті загальнолюдських цінностей над класовими принципами, що панували в радянській зовнішній політиці.
- визнавало за народом кожної країни його власний соціальний і політичний вибір, забезпечення балансу інтересів усіх держав — членів світового співтовариства.
- наголос робився на принципі мирного співіснування як умові виживання та збереження цивілізації.

1989р. – радянські війська були виведені з Афганістану після майже 10-річного там перебування.

Було укладено ряд радянсько-американських угод щодо скорочення ядерної зброї. «Холодна війна» поступово згорталася.

Економічні реформи в СРСР у період перебудови

Період	Заходи
I. Квітень 1985-травень 1987рр.	1.Квітень1985р. – проголошення Пленумом ЦК КПРС курсу на прискорення соціально-економічного розвитку за рахунок запровадження досягнень НТР, розширення прав підприємств, матеріального стимулювання працівників. Передбачалося, що за рахунок цих заходів за майбутні три 5-річки (до 2000р.) буде створений виробничий потенціал, який дорівнюватиме створеному за попередні роки існування радянської влади. 2. Травень 1985р. – постанова ЦК КПРС про заходи по боротьбі з пияцтвом та алкоголізмом. • Кампанія супроводжувалася інтенсивною пропагандою тверезості. Всюди стали поширюватися статті академіка АМН СРСР Ф. Г. Углова про шкоду і неприпустимість споживання алкоголю ні за яких обставин і про те, що пияцтво не властиво російському народу • . 3 кінофільмів вирізалися алкогольні сцени, а на екран знову (після 20-річної перерви) пустили кінофільм «Лимонадний Джо» (через що М.Горбачов теж отримав таке прізвисько — поруч із прізвиськом «мінеральний секретар»). • Були прийняті жорсткі заходи проти розпивання спиртного у парках і скверах, а також у поїздах далекого прямування. Затримані у п'яному вигляді мали серйозні неприємності на роботі. • Були заборонені бенкети, пов'язані із захистом дисертацій, почалася пропаганда безалкогольних весіль. Жорсткі вимоги відмови від алкоголю стали пред'являти до членів КПРС. • Почалося винищення виноградників у Криму та на Закарпатті (понад 60тис. га) 4.Травень 1986р. – постанова ЦК КПРС про посилення боротьби з нетрудовими доходами – переслідування осіб, які займалися індивідуальною трудовою ліяльністю (виросчували продукцію на

	продаж на присадибній ділянці, шили одяг та ремонтували взуття на дому). Отже, держава намагалася зберегти свій монопольний контроль над всіма видами економічної діяльності. 5.Травень 1986р. – запровадження держприймання готової продукції - перевірка якості та прийом готової продукції підприємства спеціальною державною комісією. Продукція, яка була неякісною, визнавалася браком і відправлялася на переробку. «Держприймання» було окремим відомством, його працівники не залежали від дирекції і не були матеріально зацікавлені у виконанні плану. На початок 1987р. держприймання діяло на всіх великих промислових підприємствах. Проте його ефективність виявилася значно нижчою за очікувану. Виконання планів істотно знизилося, впали заробітки. Керівництво підприємств поквапилося знайти контакт з новими контролерами, які до того ж стояли на підприємствах на партійному обліку. У результаті держприймання не проіснувало навіть двох років. 6.Листопад 1986р. – прийняття Закону про індивідуальну трудову діяльність (порівняйте із попередньою травневою постановою))). Дозвіл індивідуальної трудової діяльності дозволяє на свій страх і ризик працювати «На себе». При цьому Закон не допускає приватної власності на засоби виробництва — комуністичну ідеологію ніхто не скасовував.) Не можна наймати жодного працівника, індивідуал не може мати промислового обладнання і повинен сам трудитися за профілем . Підсумок I етапу: реформи косметичного характеру, непередумані, перехід до ринку навіть не почався.
II : червень 1987-1989рр.	1.1987р. – висунута ідея про поєднання державного контролю та планування з певною самостійністю підприємств (принцип «трьох С» для підприємств: самостійність, самоуправління, самофінансування). 2.Червень 1987р. – ВР СРСР прийняла «Закон про державне підприємство». А) на промислових підприємствах було введено принцип господарського розрахунку — право підприємства самостійно витратити свій прибуток, що залишається після розрахунків з державою. Б) Підприємства самостійно планували свою роботу, виходячи з державних замовлень, контрактів, укладених з постачальниками та споживачами. В) Вони могли тепер вести оптову торгівлю один з одним, замість того, щоб «вибивати» поставки сировини, техніки та обладнання через Держплан і Держпостач. Г) Значно розширилося число підприємств, що мали право самостійного виходу на зовнішній ринок. Д) Продукція, вироблена понад держзамовлення, могла реалізовуватися за ринковими цінами. Разом з тим, цей закон не дав бажаних результатів, оскільки підприємства, звільнившись від опіки центру, зіткнулися з відсутністю посередницьких організацій, товарно-сировинних бірж і відсутністю ринку як такого. Щоб вижити, вони стали ще більш активно боротися за держзамовлення.

	3.Травень 1988р. – Закон ВР СРСР «Про кооперацію в СРСР», який передбачав для громадян СРСР • право добровільного вступу в кооператив і вільного виходу з нього; • участь в управлінні всіма справами кооперативу; • самостійність колективного господарювання і незалежність кооперативу в прийнятті рішень щодо виконання його статутних завдань; • право отримувати готівкові доходи від кооперативної діяльності, відповідні до кількості та якості праці. Цей закон призвів до появи величезного числа різних кооперативів, які відрізнялися від приватних підприємств лише відсутністю найманої праці та обов'язковістю колективних принципів побудови. Так, на початку 1987 року в кооперативах працювали 15 тис. осіб, на початку 1988 р. — 150 тис. осіб, а до літа 1988 р. — 200 тис. осіб. Згідно з законом про кооперацію, з'явилася також можливість створення кооперативних банків. 4.1988 р. – дозвіл на оренду землі окремими громадянами у колгоспів, на ведення на цій землі господарства та розпорядження виготовленою продукцією на власний розсуд, тобто було започатковане фермерство на селі (але зверніть увагу, земля залишалася у власності колгоспів, а використання найманої праці не дозволялося, орендарі повинні були або працювати родиною, або створити кооператив).
III : 1989-1991рр.	1.Спроба переходу до ринкових відносин. 2.Було запропоновано кілька програм ринкових реформ: • Програма, яку підготувала робоча група на чолі з академіком Л. І. Абалкіним. Вона виходила з ідеї поступовості входження в ринок («спочатку стабілізація, а потім ринок»). Як і раніше, зберігалось поєднання державного сектора та ринкових відносин. Вводити ринок пропонувалося поетапно, починаючи з 1991 року. • Програма «500 днів», підготувала група вчених на чолі з академіком С. С. Шаталіним і Г. А. Явлінським. Вона передбачала «шокову терапію» під час переходу до ринкових відносин: в цей короткий термін провести масштабну приватизацію державної власності, запровадження вільного ринкового ціноутворення з паралельною індексацією заробітних плат та соціальних допомог, а також допущення регульованого безробіття. • Програма, розроблена міністром фінансів СРСР В. С. Павловим, який став прем'єр-міністром Кабінету міністрів СРСР у грудні 1990 року. Програма передбачала здійснення жорсткого державного контролю при переході до ринку, так що від реального переходу до ринку в неї залишилася тільки ринкова фразеологія. <i>Саме цю програму і почало реалізовувати радянське керівництво і, відповідно,</i>

	<i>результат був очікуваним: до ринку СРСР так і не дістався)).</i> 3. Квітень 1990р. - уряд В. С. Павлова пішов на підвищення роздрібних цін у 2-5 разів практично на всі продовольчі та промислові товари повсякденного попиту, сподіваючися, що це зупинить ажіотажний попит на них. При цьому заробітна плата підвищувалася в середньому на 20-30 %, видавалася також одноразова компенсація в розмірі 60 рублів. 4. Для забезпечення населення елементарними продуктами харчування були введені талони, при пред'явленні яких у магазинах громадяни могли купити необхідні предмети споживання. Талони обмежували кількість товарів, які можна було купувати, а на гроші без талонів практично нічого не можна було придбати.
--	--

Причини невдач економічних реформ

1. Відсутність послідовної, науково обґрунтованої стратегії розвитку.
2. Непослідовність у здійсненні реформ.
3. Прагнення поєднати командно-адміністративну і ринкову моделі управління економікою.
4. Відсутність компетентних керівників у проведенні реформ.
5. Гальмування реформ консервативними силами у керівництві.
6. Засилля воєнно-промислового комплексу, відсутність необхідних програм його реформування і переорієнтації на випуск товарів для народу.